

БІСМАРК ЯК ІДЕАЛ ДИПЛОМАТІЇ

«Дипломатія – одне із найбрехливіших занять, але коли вона ведеться в німецьких інтересах і таким чудовим чином, з хитрістю і енергією, як це робить Бісмарк, їй не можна відмовити в частці захоплення».

(Рудольф фон Беннігсен)

У першій половині XIX століття Німеччина залишалася роздробленою на безліч держав, у кожній із яких була своя політична влада, свої закони і армія. Тому діяльність Отто фон Бісмарка, який був, безсумнівно, геніальним дипломатом, залишила в історії Німеччини, незабутній слід. Діяч створив Рейх, перекоїв світову політичну карту, своїми влучними висловлюваннями змусив цитувати себе через довгі роки після його смерті. Бісмарк – легендарна постать Німеччини, еталон німецької мудрості, розважливості й волі.

Отто фон Бісмарк був німецьким державним діячем, першим рейхсканцлером Німецької імперії.

Аналіз життя та діяльності рейхсканцлера Отто фон Бісмарка залишається **актуальним** і нині, коли проходить процес переформатування незалежної Української держави в умовах неглобальних для неї викликів, зокрема відверто агресивної окупаційної політики з боку Російської Федерації. Розуміння ролі політичних лідерів у державному будівництві, захисті національних інтересів і реформуванні соціально-економічної системи суспільства має важливе значення для визначення місця окремих особистостей як в історичному минулому, так і на сучасному етапі державотворення. Адже не секрет, що конкретний хід історії, інтенсивність і направленість розвитку тих або інших тенденцій, більша чи менша ціна, яку доводиться платити народам за економічний і соціальний прогрес, усі неповторні зигзаги історичного розвитку значною мірою визначаються політикою провідних політичних діячів-державників. Крім того, актуальність теми зумовлена необхідністю створення нової зовнішньополітичної доктрини України, на основі прагматичного врахування переваг і ризиків геополітичного, гео економічного, інтеграційного і глобального характеру. Важливе значення при цьому має осмислення характеру нинішніх міжнародних відносин у Європі та історичних традицій зовнішньополітичної діяльності великих європейських держав, зокрема Німеччини, напрями політики та дипломатії якої значною мірою були вироблені ще першим імперським канцлером [6].

Метою дослідження є аналіз діяльності Отто фон Бісмарка як історичної особистості та державного діяча.

Відповідно до визначеної мети роботи можна виділити наступні основні **завдання**:

- охарактеризувати основні аспекти дипломатичної діяльності Бісмарка;
- дати оцінку значення політики, яку здійснював Бісмарк, для подальшого політичного розвитку Німеччини.

Історіографічною базою даної проблеми є праці науковців-істориків, зокрема: Ерусалимский А. «Дипломатия и милитаризм» [3]; Оболенская С. «Политика Бисмарка и борьба партий в Германии в конце 70–х годов XIX века» [5]; Чубинский В. «Бисмарк. Биография» [10]; Хасанов В. «Бисмарк, який «пережив себе, а не свою величчю» [8]; Троян С. «Отто фон Бісмарк – політик і дипломат» [6]; Апостолова Т. «Творець реформи (к вопросу о военной реформе в Пруссии и объединении Германии в 60–70–е гг. XIX века)» [1]; Утин Е. «Вильгельм I и Бисмарк» [7].

Ім'я Бісмарка ніяк не можуть залишити в спокої. Можливо, жоден європейський державний діяч XIX століття, крім Наполеона, не викликав такого великого і стійкого інтересу у істориків. Про те та інше написано багато тисяч книг і статей, але якщо про Наполеона можна говорити «без гніву і пристрасті» як про історичну постать, що цілком належить минулому, то з Бісмарком це не виходить. Заважає політика. Заважають перепетії «німецького питання» в нинішньому столітті. Чи то Перша світова війна і крах створеної Бісмарком німецької імперії, чи то Друга світова війна і породжений нею поділ Німеччини, – кожна з цих подій давала підґрунтя для роздумів про Бісмарка і його історичної відповідальності, досягнень і прорахунків, для зіставлень і прогнозів. І, відповідно, пам'ятні дати, пов'язані з ним особисто або з подіями, учасником яких він був, ознаменувалися бурхливими дискусіями, в яких знову і знову повертаються до оцінок сенсу, підсумків і наслідків його діяльності [10, с. 5].

Важливе значення для науковців, що досліджують політичну діяльність Отто фон Бісмарка, відіграє дипломатія, якій і сам він надавав неостанню роль. Однак, на нашу думку, проблема дипломатії досліджує на недостатньому рівні, тому ми спробуємо з нашої точки зору поглянути на цю проблему.

Дипломатичні здібності Бісмарка виявилися не одразу. На шляху до політичної та дипломатичної кар'єри, про яку він почав рано мріяти, існувала низка перешкод. У родині діяча не було традиції дипломатичної служби. Його батько, Фердинанд Бісмарк, був типовий остельбський юнкер, що нічим не виділявся серед представників

свого класу. В керівних бюрократичних кругах закордонного відомства досить презирливо ставились до нащадків старомодного провінційного юнкерства і не надто охоче допускали їх на дипломатичну службу. Бісмарк згодом жалівся, що в дні його молодості найбільш високі дипломатичні посади в Пруссії займали іноземці, а якщо зустрічались німці, то найчастіше непруського походження. Найбільше цінувалося знання французької мови, і пізніше Бісмарк писав, що володіння цією мовою, хоча б на рівні знань обер-кельнера давало значні переваги у просуванні на дипломатичній службі [2, с. VII–VIII].

Сімейні традиції швидше могли підштовхнути молодого Бісмарка до думки про військову кар'єру. Упродовж трьох століть його предки брали участь в усіх війнах проти Франції. Його батько разом із шістьма іншими родичами відзначився у війнах із Наполеоном. Пізніше Бісмарк неодноразово шкодував, що не обрав військової кар'єри. Він звинувачував у цьому свою матір, яка походила з чиновницько-професорської сім'ї; вона не поділяла військових нахилів молодого юнкера, віддаючи перевагу успіхам свого сина на дипломатичній арені [3, с. 21].

Хоча прагнення молодого Бісмарка розпочати військову кар'єру не вдалося втілити у життя, як дипломат, а згодом видатний політичний діяч, він став однією із провідних постатей німецької історії.

Як дипломат Бісмарк пройшов хорошу школу. Протягом восьми років свого перебування у Франкфурті (1851–1859 рр.) в якості посла Пруссії при Союзному сеймі, він мав можливість найретельнішим чином вивчити «всі ходи і виходи навіть до найпотемніших проходів» [2, с. 58], всі важкі дипломатичні хитросплетіння, що виникали із суперечливих інтересів окремих німецьких держав. Багато чого навчитися він міг у своїх власних суперників у Союзному сеймі: австрійська дипломатія, яка пройшла школу Меттерніха, мала величезний досвід хитрого сплетіння різноманітних інтриг. Короткочасне перебування Бісмарка у Відні, за словами пруського короля, – «вищій школі дипломатичного мистецтва» також відіграло неабияке значення [9, с. 17]. Дало змогу дійти до висновку, що злагода з Австрією можлива лише на основі рівності з Австрією.

Його поява в бундестазі ознаменувалася демонстрацією повного нерозуміння (або точніше – неприйняття) того, що відбувалося в стінах «опори» німецького парламентаризму. Слід сказати, ситуація там була справді дуже дивна: посли й депутати з поважним і серйозним виглядом нескінченно засідали на благо німецького возз'єднання. Але владний Відень по-господарськи вдало обдурив їхні патріотичні почуття й устремління, відведених їм тісні чи не дуже (якщо казати про Баварію, Ганновер, Саксонію, Вюртемберг і Пруссію) «квартири». Причому, схоже, це всіх влаштувало. Окрім нового пруського посла. Озираючись, Бісмарк вирішив цю союзна «іділію» знищити. Строго документальних свідчень його «підривної діяльності» знайти не вдалося, але кумедних анекдотів із цього приводу, розсипаних по історико-дипломатичній літературі, цілком досить. Так, наприклад, не змирившись із формою одягу австрійського посла, який приймав його, він одразу роздягнувся майже догола, миттєво поставивши нахабу на місце. А ось ще джерело повідомляє про нібито відверте викрадення секретної документації, спрямованої на підрив пруського авторитету, з архівів усе тієї ж австрійської місії. Але найбільш правдоподібно вважають версію так званої «історії з сигарою». Повна безправність представників німецьких держав підкреслювалася Віднем навіть у дрібницях — палити на засіданнях дозволялося тільки австрійцям. Швидко зорієнтувавшись в обстановці, Бісмарк демонстративно дістав величезну сигару і вдаючи, що не знаходить кресала, гучно зажадав у вічно головуючого віденця прикурити. Ошелешений граф Тун слухняно виконав прохання пруського посланця. Через якийсь час у парламенті запалили всі, навіть некурці давилися димом, звісно ж, із почуття солідарності. Паритет було відновлено. Першим із поставлених перед собою завдань Бісмарк визначив: «Злагоду з Австрією на основі рівності з Австрією». Дедалі частіше при вирішенні спірних питань австрійці залишалися на самоті. Зрештою діяч домігся скасування абсолютно всіх дискримінаційних ритуалів і зрівняв у правах усіх представників численних німецьких королівств, курфюрств і князівств. Ера безмежного панування Габсбургів минала [8, с. 1–2].

Внаслідок призначення на посаду посла в Петербург (1859), Бісмарк ретельно вивчив і досвід російської дипломатії. Всупереч досить поширеній за кордоном думці, тут було чому навчатися. Бісмарк брав «уроки дипломатичного мистецтва» в Горчакова [9, с. 17].

Є й документальні підтвердження їхніх добрих взаємин, та й сам Бісмарк стверджував згодом, що він цінний для Горчакова як найкращий учень, що, по суті, було правдою, але не слід при цьому забувати про головне: в політиці друзів не буває й особисті стосунки справа десята. Недаремно динаміка їхнього спілкування нагадує температурний графік хворого на пропасницю: симпатія – дружба – ворожість – терпіння – ворожнеча. Причини того різні, так само, як різнилися і політичні цілі російської та німецької дипломатії.

Однак, завдяки своїм здібностям і працьовитості перебування в Росії пішло йому на користь: багато чого навчився, багато що зрозумів, зробив для себе і своєї Батьківщини корисні висновки, серйозно, говорячи сучасною мовою, підвищив свої професійні якості. Йому вдалося оцінити внутрішні німецькі проблеми немов би збоку, з висоти становища великої держави [8, с. 3–4].

У політичній та дипломатичній сфері у Бісмарка був ще один приклад – Наполеон III. Будучи пруським послом в Парижі (1862), Бісмарк міг багато чого перейняти із арсеналу французького бонапартизму, тим більше, що методи Наполеона III навіть імпонували пруському юнкеру, який поставив перед собою далеко випереджаючу дійсність, ціль: задовольнивши національні інтереси німецької буржуазії, підкорити німецькі держави мілітаристській Пруссії [4, с. 24].

Таким чином, протягом одинадцяти років, що передували тому часу, коли Бісмарк був викликаний королем Пруссії, він мав можливість безпосередньо вивчити зовнішню політику та дипломатію трьох найбільших європейських держав, які оточували Пруссію: Росії, Австрії та Франції. Досвід, набутий ним у Франкфурті-на-Майні та у Відні, в Петербурзі та Парижі, не був, однак, механічним поєднанням і простою комбінацією дипломатичних прийомів, які були перейняті з політичних арсеналів іноземних держав. У дипломатії Бісмарка були, безперечно, і власні риси, історично складені в політиці «великого курфюрста» та Фрідріха II.

Найбільш характерною його рисою була велика сила волі, якою він часом паралізував своїх партнерів. З одними він був люб'язним, з іншими – прямолинійним і часом навіть грубий. Він міг пристосуватися до кожного, в залежності від того, яке враження він хотів залишити для досягнення своєї мети. Але він завжди знаходився в стані боротьби і готовності до вирішального удару [2, с. XIII–XIV].

Як політик і дипломат Бісмарк володів ще однією необхідною якістю – дивовижною витримкою і самовладанням. Він зовсім не був холонокровним, швидше гарячим, а інколи запальним. Він давав волю цим почуттям, коли хотів кого-небудь залякати. Якщо королю потрібно було з якоїсь причини проявити стійкість, то викликали Бісмарка – вгамувати парламент, пригрозити міністрам, натякнути прем'єру про відставку – наступник, мовляв, недалеко – у Франкфурті. А що? З честю посла це цілком поєднувалося, адже «ідеал дипломатії – відсутність упереджень» [2, с. XV].

Отто фон Бісмарк усім намагався нав'язати свою волю – союзникам і однодумцям в однаковій мірі, як і противникам. За довгі роки свого перебування на посаді міністра-президента Пруссії і канцлера Німецької імперії, Бісмарк не раз вступав у гострі конфлікти зі своїм монархом по питаннях внутрішньої, а особливо зовнішньої і воєнної політики. У низці випадків, Вільгельм I не міг зрозуміти сенсу, методів та цілей бісмаркової політики. Але Бісмарк мало зважав на це. В основному він ставив свого короля-імператора перед уже здійсненим фактом, а потім старався надати цьому факту виправдання і добитися кінцевої санкції монарха. Якщо він не досягав успіху, то подавав прохання про відставку. Такий маневр Бісмарк повторював декілька десятків разів і завжди добивався власної цілі [7, с. 76].

Жорсткість і маневрування він проявляв не лише в області дипломатії, але і стосовно різномірних політичних сил панівного класу, з яким був вимушений рахуватися. «Політика є мистецтвом пристосовуватися до обставин і отримувати користь з усього, навіть з того, що неприємно», – писав Бісмарк [5, с. 46].

Таким чином, головною ареною, де діяч міг повною мірою проявити силу волі, була політика стосовно панівного класу, який бачив у ньому свого кумира, а ще більше – дипломатія, яка спиралась на мілітаризм і повинна була забезпечити найбільш сприятливі умови на випадок війни. Досягнувши своєї цілі дипломатичним шляхом, він вважав за потрібне закріпити її силою зброї.

Ім'я Бісмарка виражало і виражає собою цілу систему державного управління і політики – систему міцної незламної влади, що свідомо переслідує загальні національні цілі й підпорядковує їм різні приватні, партійні й династичні інтереси.

Залізна наполегливість, здатність не зупинятися ні перед чим на шляху до поставленої мети і така дипломатична спритність (незважаючи на різкість тону), в якій він не мав собі рівних, – ось відмінні риси характеру Бісмарка [1, с. 369].

Отто фон Бісмарк за значенням своєї діяльності та масштабами політичних і дипломатичних обдарувань займає видне місце в історії XIX століття. Талановитий дипломат і державний діяч майже 30 років залишався центральною фігурою як у політичному житті Німеччини, так і в європейській і світовій зовнішній політиці. «Звичайно, – відзначав український дослідник Г. Павленко, – було б неправильно не бачити великих прорахунків і помилок у його політиці. Деякі дипломатичні та політичні комбінації Бісмарка, спрямовані на встановлення німецької гегемонії в Європі, зазнали зрештою фіаско і мали негативне значення для подальшої долі німецького народу» [6].

Проте, не дивлячись на це, у громадській думці утвердився образ Бісмарка як політика не тільки зухвалого і талановитого, а й геніального. За невеликий проміжок часу він перетворився у «національного героя». Недаремно ще в 1864 р. французький письменник П. Меріме сказав: «На жаль, на кожне століття припадає по одній великій людині. На наше – Бісмарк». Донині історики розбираються у хитросплетіннях зовнішньої та внутрішньої політики Бісмарка, його дипломатичних кроках, що сформувалися ще на початку державницької діяльності першого канцлера Німецької імперії.

Отже, своїм різким розвитком Німеччина зобов'язана канцлеру Отто фон Бісмарку. Це була людина бурхливого темпераменту, яка не могла сидіти, склавши руки. Він вів свою дипломатичну гру, навіть імператор не знав, які великомасштабні дипломатичні ігри задумав його канцлер. Але Бісмарк любив свою країну і все робив для її ж блага.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апостолова Т.Н. Творець реформи (к вопросу о военной реформе в Пруссии и объединении Германии в 60–70-е гг. XIX века) / Т. Н. Апостолова // Ученые записки Московского гуманитарного педагогического института / Редкол.: А. Г. Кутузов, А. В. Каравашкин, Е. Г. Чернышева. – М., 2005. – Т. 3. – С. 265–267.

2. Бисмарк О. Мысли и воспоминания / О. Бисмарк. В 1 т. – Т.1. – Перевод с немецкого под редакцией А. С. Ерусалимского. Москва: ОГИЗ. СОЦЭКГИЗ, 1940.
3. Ерусалимский А. С. Бисмарк. Дипломатия и милитаризм / А. С. Ерусалимский. – М., 1968.
4. Людвиг Эмиль. Бисмарк. / Эмиль Людвиг. – М.: Захаров-АСТ, 1999.
5. Оболенская С. В. Политика Бисмарка и борьба партий в Германии в конце 70-х годов XIX века / С. В. Оболенская. – М., 1992.
6. Троян С. С. Отто фон Бисмарк – політик і дипломат [Електронний ресурс] / С. С. Троян. – 2015. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/zs/http://uaforeignaffairs.com/ua/zs/anglomovna-versija/view/article/otto-fon-bismark-politik-i-diplomat/>
7. Утин Е. И. Вильгельм I и Бисмарк. Исторические очерки / Е. И. Утин. – СПб., 1892.
8. Хасанов В. А. Бисмарк, який «пережив себе, а не свою велич» / В. А. Хасанов // Історія України. Шкільний світ, 2006. – № 2. – С. 1–6.
9. Хильгрубер Андреас, Берглар Петер. Выдающиеся политики: Отто фон Бисмарк, Меттерних / И. И. Жаровая, О. Е. Рывкина (пер. с нем). – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998.
10. Чубинский В. В. Бисмарк. Биография / В. В. Чубинский. – СПб., 1997.

Гумніцька І.

Науковий керівник – доц. Федорів І. О.

ВНЕСОК В. ГНАТЮКА У СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОГРАФІЇ

«Гнатюк — феноменально щасливий збирач усякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших збирачів, мабуть, не дорівняв ні один».

(Іван Франко)

До 145-річчя від дня народження

У країнах, поневолених чужими державами, етнографія у витоках була спрямована на пізнання власного народу і розвивалася як народознавча дисципліна. Це було властивим для національних етнографій західнослов'янських та інших європейських народів, поневолених австрійською і османською імперіями, та народів, підвладних Росії. Визначальною такою особливістю була і для української етнографії. Розгортання народознавчої роботи є істотним чинником і показником початку національно-культурного відродження в Україні. Винятково продуктивну науково-організаційну, пошуково-збирацьку, дослідницьку і публікаторську працю в сфері українського народознавства розвинув Володимир Гнатюк [5].

Його діяльність неодноразово привертала увагу дослідників, які намагалися оцінити його внесок у розвиток та становлення української науки. В цій статті ми зробимо спробу дати огляд діяльності Володимира Гнатюка як етнографа. У даному контексті слід відзначити, що постать вченого висвітлюється з урахуванням його активної діяльності в Науковому Товаристві ім. Шевченка (НТШ), де він спочатку займав посаду секретаря, а потім і голови Етнографічної комісії. Саме цій науковій установі Володимир Гнатюк був відданий до своєї смерті (в 1926 р.) і саме на посаді голови Етнографічної комісії НТШ його діяльність як вченого була найбільш плідною [4, с. 45].

На сучасному етапі розвитку етнографічної науки більшість її надбань втрачають свою національну ідентичність, набуваючи рис універсальності й популярності через загальні інформаційні системи. Тому й виникає потреба в ретельному осмисленні національного наукового доробку, що сприяло б об'єктивності у його поцінуванні. Сьогодні особливої актуальності набула проблема дослідження історії фольклористики, етнографії та народознавства. Враховуючи те, що наукова спадщина В. Гнатюка є значною як за обсягом, так і за діапазоном наукових інтересів, а його дослідження зробили вагомий внесок у різні галузі знань (етнографію, фольклористику, мовознавство, літературознавство), проблема аналізу постаті В. Гнатюка в етнологічному аспекті залишається перспективною та потребує подальших наукових пошуків.

Метою публікації є аналіз діяльності В. Гнатюка як дослідника етнографічної спадщини українського народу.

Відповідно до визначеної мети роботи можна виділити наступні основні завдання:

- охарактеризувати основні аспекти етнографічної діяльності В. Гнатюка й показати її роль у національно-культурному відродженні;
- розкрити внесок вченого у становлення й розвиток Етнографічної комісії НТШ;
- дати оцінку значення наукових досліджень В. Гнатюка для розвитку українського народознавства;
- визначити роль В. Гнатюка у процесі підвищення національної свідомості українського народу.

Історіографічною базою статті стали праці науковців, зокрема: В. Качана «Творець золотого фонду етнології» [3]; С. Макаруча «Етнографія України» [5]; О. Романіва «Володимир Гнатюк і Наукове Товариство ім. Шевченка» [7]; Р. Конти «Внесок Володимира Гнатюка у розвиток української етнології» [4]; Б. Сокіл «Великий вчений Надзбруччя» [8]; Ф. Стебля «Володимир Гнатюк – дослідник національного відродження на західноукраїнських землях» [9].